

Agnieszka Zaborska-Jagiello

Wpływ przemysłów kreatywnych na rewitalizację terenów zespołów poprzemysłowych

---

Problemy Rozwoju Miast 10/3, 19-31

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WPLYW PRZEMYSŁÓW KREATYWNYCH NA REWITALIZACJĘ ZESPOŁÓW POPRZEMYSŁOWYCH

Abstrakt. Przemysły kreatywne są jednym z najbardziej dynamicznych sektorów gospodarki. Komisja Europejska w Strategii lizbońskiej przemysły kreatywne uznaje za *najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarkę opartą na wiedzy, zdolną do podtrzymania wzrostu gospodarczego oraz zapewnienia miejsc pracy i spójności społecznej*. Potencjał tego sektora gospodarki jest coraz częściej wykorzystywany w procesie rewitalizacji zespołów poprzemysłowych. Fabryki, działnice i całe fragmenty miast, w erze przemysłowej stanowiące infrastrukturę przemysłową, dziś stają się centrami kreatywności, generującymi rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy. Dziś zamiast zasobów naturalnych, jak węgiel czy gaz, ludzka kreatywność jest nowym źródłem rozwoju europejskich miast.

Artykuł prezentuje cztery europejskie studia przypadków rewitalizacji zespołów poprzemysłowych związanych z rozwojem przemysłów kreatywnych. Zaprezentowane przykłady pokazują, że holistyczne podejście do rozwoju, wykorzystujące potencjał przemysłów kreatywnych, może przywrócić harmonię ekonomii, kultury, społeczności i miejsca, torując drogę do zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, zespoły poprzemysłowe, przemysły kreatywne, przestrzenie kreatywności.

Wprowadzenie

W związku z przejściem od gospodarki bazującej na wydobywaniu i przetwórstwie surowców naturalnych do nowej gospodarki opartej na wiedzy, kulturze, własności intelektualnej i kreatywności, miasta znalazły się przed dwojakiego rodzaju wyzwaniami. Z jednej strony muszą uporać się z przemysłową przeszłością i skutkami, jakie po sobie pozostawiła w sferze społecznej, przestrzennej, środowiskowej i kulturowej: zdegradowanymi terenami i obiektami poprzemysłowymi, wykluczonymi grupami społeczno-zawodowymi, degradacją środowiska. W związku z tym rewitalizacja stała się jednym z kluczowych zagadnień współczesnej urbanistyki aktualnym na całym świecie. Z drugiej zaś strony miasta stoją przed koniecznością dostosowania się do nowej gospodarki. W dokumencie *The Economy of Culture in Europe* [2006] Komisja Europejska wskazuje, że przyszłość gospodarcza Europy związana będzie z jej przywództwem w zakresie kreatywności i innowacji. Miasta, chcąc stać się konkurencyjne, muszą rozwijać przemysły kreatywne, w których kreatywność jest kluczowym komponentem innowacyjności.

Uwzględniając dwa wyżej wymienione typy wyzwań, należy rozpatrzyć przedsięwzięcia rewitalizacyjne z punktu widzenia konieczności przyciągania przemysłów kreatywnych, a co za tym idzie tworzenia dogodnych warunków ich rozwoju [Zaborska-Jagiello 2012a].

Przemysły kreatywne jako stymulator rewitalizacji zespołów poprzemysłowych. Studia przypadków

Istnieje wiele definicji przemysłów kreatywnych. Najczęściej cytowana jest definicja opracowana w 1997 r. w Wielkiej Brytanii przez Zespół ds. Przemysłów Kreatywnych na zlecenie Departamentu Kultury, Mediów i Sportu (DCMS): *Przemysły kreatywne to działania, które biorą się z indywidualnej kreatywności i talentu, i które mają zarazem potencjał kreowania bogactwa oraz zatrudnienia poprzez wytwarzanie i wykorzystywanie praw własności intelektualnej* [Creative Industries... 1998]. Komisja Europejska w Strategii Lizbońskiej przemysły kreatywne uznaje za *najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarkę opartą na wiedzy, zdolną do podtrzymania wzrostu gospodarczego oraz zapewnienia miejsc pracy i spójności społecznej* [The Lisbon Strategy 2000]. W erze globalizacji działalność sektora kreatywnego w znaczny sposób wpłynęła na lokalną gospodarkę, życie społeczne i tworzenie przyjaznych miejsc w miastach. W ostatnich dekadach kreatywność, idee i artystyczne zdolności przyczyniły się do zmiany paradygmatu w planowaniu i rozwoju miast z fordystycznego systemu opartego na produkcji na przywiązujący dużą wagę do ludzkiej kreatywności. W tym procesie przyciągają uwagę nie tylko duże ośrodki miejskie, miasta globalne, które monopolizują światową ekonomię, politykę i kulturę, ale miasta kreatywne, które kultywują sztukę i kulturę oraz wspierają innowacyjną bazę ekonomiczną. Zmiana paradygmatu w kierunku gospodarki kreatywnej wpłynęła na politykę i praktykę rozwoju obszarów miejskich.

Na całym świecie coraz częściej potencjał przemysłów kreatywnych jest wykorzystywany w procesie rewitalizacji zespołów poprzemysłowych. Fabryki, dzielnice i całe fragmenty miast, w minionej erze przemysłowej stanowiące fabryczne zaplecza przemysłowe, dziś stają się centrami przemysłów kreatywnych, generującymi rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy. Dziś zamiast zasobów naturalnych jak węgiel czy gaz, ludzka kreatywność jest nowym źródłem rozwoju europejskich miast [Zaborska-Jagiełło 2012b].

Poniżej zaprezentowano cztery europejskie przykłady rewitalizacji zespołów poprzemysłowych przekształconych w przestrzenie kreatywności¹. Wybrano te przypadki, w których strategia rewitalizacji była oparta na wykorzystaniu potencjału przemysłów kreatywnych.

Kopalnia Zollverein w Essen, Niemcy

Kompleks przemysłowy Zollverein (ryc. 1) w Essen, serce największego obszaru przemysłowego w Europie – Zagłębia Ruhry, jest symbolem przekształceń dokonujących się na całym tym obszarze. Kopalnia przeszła transformację i stała się centrum kreatywności,

---

¹ Przestrzenie do życia, pracy, wymiany informacji, interakcji osób kreatywnych oraz promocji sztuki i jej kreatywnych, codziennych zastosowań. Przestrzenie kreatywności to miejsca, gdzie dobra kultury są produkowane, konsumowane i eksponowane. Przestrzenie kreatywności to nie tylko pracownie artystyczne, studia projektowe czy sale ekspozycyjne i widowiskowe. To także inkubatory przedsiębiorczości, klastry kreatywne, huby, a także przestrzenie eksperymentów, innowacyjności i przedsiębiorczości, gdzie spotykają się ludzie ze świata kultury, sztuki, nauki i biznesu [Zaborska-Jagiełło 2012a].

nie tylko centrum kultury, ale także dobrze prosperującym centrum biznesowym nowej ekonomii. Nacisk położono na przemysły kreatywne jako decydujący czynnik gospodarczy w społeczeństwie wiedzy, stymulator innowacyjnych produktów i usług, który spowoduje dalszy rozwój kopalni.

Ryc. 1. Widok na poprzemysłowy kompleks Zollverein w Essen
(fot. A. Zaborska-Jagiello 2010)

Pierwszy szymb wydobywczy na terenie Zollverein stanął w 1847, wydobywanie rozpoczęto w 1851 i kontynuowano nieprzerwanie do 1986. W ramach Zollverein powstało kilka kompleksów wydobywczych, jednak Szymb XII, zbudowany w latach 1928-1932, wspaniał Zollverein jako najpiękniejszą i najnowocześniejszą kopalnię na świecie. Modernistyczny projekt zakładu opracowany przez Fritza Schuppa i Martina Kremmera stał się wzorcem funkcjonalnej architektury przemysłowej w Niemczech, a później na całym świecie.

Wskutek narastających problemów ekonomicznych 23 grudnia 1986 zamknięto wszystkie szymb kopalni Zollverein. Podczas 140 lat działalności w kopalni wydobyto łącznie ponad 200 mln ton węgla. W 1986, kilka dni przed zamknięciem, kopalnia Zollverein została wpisana na listę zabytków. W 1987 rozpoczął się proces rewitalizacji, który trwa do dzisiaj. „Ochrona przez nowe użytkowanie” stała się hasłem dalszego rozwoju Zollverein. W 2001 kompleks został wpisany na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO. W 2002 powstał *masterplan* opracowany przez rotterdamską firmę Office for Metropolitan Architecture (OMA) pod kierownictwem Rema Koolhaasa.

Plan wyznaczył ramy architektoniczne przyszłego rozwoju oraz wskazał ograniczenia i możliwości na tym chronionym przez UNESCO obszarze. Główne założenia planu obejmowały zachowanie budynków i struktur przemysłowych oraz przekształcenie okalających je terenów zielonych w przestrzeń ogrodową z systemem ścieżek spacerowych

i rowerowych. Nowe budynki na obrzeżach założenia stanowić będą „ścianę ochronną” dla zabytkowego wnętrza. Celem było stworzenie nowej tożsamości w odniesieniu do istniejących wzorców i kontekstu. Koncepcja odnosi się z wielkim szacunkiem do istniejącej struktury i architektury Schuppa i Kremmera. Zollverein było kołem zamachowym rozwoju tego obszaru w przeszłości, teraz ma znów stać się motorem jego przyszłego rozwoju, nowej gospodarki. Zaproponowano realizację 4 projektów i instytucji, które miały sprzyjać rozwojowi: Platform Design (edukacja), Interform (wystawa), Design Park Zollverein (park przemysłów kreatywnych) i Museum Ruhr (muzeum regionu).

Zollverein stało się niepowtarzalnym miejscem spotkań turystów, mieszkańców, ludzi ze świata sztuki i biznesu. Jest główną atrakcją turystyczną, którą rocznie odwiedza milion turystów z całego świata, by podziwiać połączenie historycznej architektury z nowoczesnymi formami. Na terenie kompleksu znajduje się m.in. Muzeum Zagłębia Ruhry, Centrum Designu Red Dot, Szkoła Designu i Managementu, 50 różnorodnych miejsc (pracownie, warsztaty, galerie, kawiarnie) oraz powierzchnie do wynajęcia o pow. 50 000 m². Zollverein jest również nowoczesnym centrum biznesowym. Znajduje się tu klaster przemysłów kreatywnych skupiający 170 firm reprezentujących wszystkie jego gałęzie, posiadających 110 000 m² przestrzeni służącej eksperymentom i badaniom. Obszar o powierzchni 3,5 ha został przeznaczony pod rozbudowę parku dla młodych kreatywnych przedsiębiorstw, obejmującego biura, studia, warsztaty, apartamenty, restauracje oraz hotel. Zollverein zajmuje powierzchnię 100 ha parku, 253 historyczne budynki, z czego 120 przekształconych i użytkowanych, 100% wynajętej przestrzeni.

Zollverein to klasyczny przypadek przekształcenia dziedzictwa przemysłowego, fizycznego i konceptualnego krajobrazu w wielkiej aglomeracji przez rozsądne połączenie elementów kultury, kreatywności i komercji. Przemiana zaczęła się od ambitnych planów, innowacyjnych projektów budynków i eksperymentów, dostarczając coraz większego poczucie pewności i samoświadomości podczas przechodzenia przez proces transformacji. Projekty wspierane przez fundusze strukturalne wniosły znaczny wkład do wszechstronnego rozwoju. Widoczna jest tu równowaga między wkładem w zakresie rozwoju umiejętności i marketingu a działaniami dotyczącymi rozwoju kluczowych elementów infrastruktury. Obecnie Zollverein jest głównym czynnikiem transformacji konurbacji Ruhry w metropolię.

Kopalnia C-Mine w Genk, Belgia

Kopalnia węgla Winterslag (ryc. 2) w Genk jest ważną częścią przemysłowego dziedzictwa Europy. Tak jak Zollverein, kopalnia Winterslag wykorzystuje kreatywność jako narzędzie przekształcenia obszaru w innowacyjne, zrównoważone i wysokiej jakości centrum przemysłów kreatywnych oraz stworzenia nowych możliwości edukacji, rozwoju gospodarczego, kulturalnego i turystycznego.

Zbudowana w 1917 była pierwszą kopalnią węgla w regionie. Działała prężnie aż do 1988. Po jej zamknięciu, władze miasta Genk, chcąc nadać za gospodarką opartą na wiedzy, zdecydowały o przekształceniu kopalni w nowe centrum stymulujące rozwój całego regionu. Postanowiono wykorzystać silną, monumentalną architekturę o wartości

symbolicznej dla miasta i umieścić w niej zupełnie nową funkcję, zapewniającą uszanowanie przemysłowej przeszłości.

Projekt rewitalizacji skupiający się na kreatywności został nazwany C-Mine². Projekt jest wyraźną i precyzyjną odpowiedzią na to, jak radzić sobie z dziedzictwem przemysłowym dużej skali. Od 2005 miasto Genk, będące ważnym partnerem w Carbon Belt (Pasie Węgla) rozciągającym się aż do Zagłębia Ruhry, aktywnie przebudowuje swoją przeszłość. Nowym węzłem infrastruktury kulturalnej szerszego obszaru stała się centralna hala turbin. Oficjalne otwarcie nowej kopalni odbyło się w 2010 r.

Transformacja kopalni opiera się na rozwoju 4 podstawowych elementów: kultury, przemysłów kreatywnych, edukacji i turystyki. C-Mine ma przede wszystkim stać się inspirującym centrum, miejscem pracy, miejscem innowacyjnych i kreatywnych przedsiębiorstw. Na terenie byłej kopalni powstaje „fabryka transformacji” – inkubator pomagający w wejściu na rynek przyszłym przedsiębiorcom, organizacjom kultury i artystom, wspierający i promujący kreatywne działania. Powstaje przestrzeń i infrastruktura lokalowa oraz administracyjna sprzyjająca innowacyjnym ideom. C-Mine jest instytucją sprzyjającą tworzeniu kultury działania organizacji i przedsiębiorczości. Na terenie kopalni znajduje się również centrum kultury integrujące środowisko ludzi kultury, sztuki i przedsiębiorców, będące miejscem popularyzacji ich osiągnięć.

Ryc. 2. Widok na kopalnię Winterslag w Genk – C-Mine

(fot. Pieter Kers; źródło: http://www.bustler.net/index.php/article/genk_c-mine_urban_square/)

Kolejnym elementem projektu jest działalność edukacyjna, odgrywająca istotną rolę w pobudzaniu kreatywności. Edukacja ma być skupiona wokół nowo powstałej Akademii Designu i Nowych Mediów. Na terenie kopalni mieści się eksperymentalne studio

---

² C-Mine. Litera C odnosi się do słów Creativity and Creation.

projektowe, aby integrować różne edukacyjne funkcje i zwiększać ich wartość dla innowacji i regionalnego rozwoju gospodarczego. Naturalnym uzupełnieniem działalności jest turystyka i rekreacja. W kopalni powstało regionalne centrum turystyczne oraz tworzone są podziemne trasy górnicze, gdzie turyści mogą zapoznać się z górniczą przeszłością zaprezentowaną w nowoczesny sposób.

Westergasfabriek w Amsterdamie, Holandia

Westergasfabriek (ryc. 3) uznawana jest za przedsięwzięcie eksperckie w dziedzinie rewitalizacji dziedzictwa poprzemysłowego z wykorzystaniem potencjału przemysłów kreatywnych. Istniejącą infrastrukturę byłej gazowni efektywnie wykorzystano i cały teren wraz z budynkami przekształcono w park kultury. Zanim jednak to się stało, gazownia przeszła długi i kompleksowy proces rewitalizacji. Obecny sukces jest wynikiem kombinacji początkowego tymczasowego użytkowania i długoterminowego planu rozwoju.

Ryc. 3. Widok na Westergasfabriek w Amsterdamie
(źródło: www.westergasfabriek.nl)

Westergasfabriek zbudowana została w 1883 przez British Imperial Continental Gas Association. W owym czasie była to największa gazownia w Amsterdamie. Po odkryciu gazu ziemnego w latach 60., produkcja gazu w Westergasfabriek została zakończona (1967). Część budynków została zburzona, w tym piękna wieża ciśnień. Do wczesnych lat 90. miejskie przedsiębiorstwo energetyczne wykorzystywało teren do przechowywania pojazdów i ich napraw. W 1989 budynki, które ocalały (ok. 13), zostały oficjalnie uznane za zabytek architektury przemysłowej i uratowane od zburzenia.

Po tym jak miejskie przedsiębiorstwo energetyczne opuściło teren w roku 1990, zaczął on być przejściowo wykorzystywany jako miejsce twórczych i kulturalnych wydarzeń.

Na przemysłowym obszarze pojawiła się inspirująca mieszanka sztuki i życia codziennego. Sukces tymczasowego użytkowania był podstawą zarysowania strategii rozwoju tego miejsca, która zakładała dalsze kulturalne wykorzystanie obszaru oraz stworzenie parku publicznego. Początkowe udostępnienie tego obszaru artystom zapobiegło degradacji pustych budynków oraz wpisało to miejsce na kulturalną mapę Amsterdamu, zanim jeszcze projekt rewitalizacji został zrealizowany.

Inicjatorem i podmiotem odpowiedzialnym za realizację projektu były władze dzielnicy Westerpark. Projekt był interdyscyplinarny. Od 1996 fachowcy różnych dziedzin współpracowali w celu przygotowania najlepszej koncepcji. Zdecydowano, że nie może to być proces liniowy. Jeśli zaszła taka potrzeba, projekt był na bieżąco korygowany. Projektanci podążali we wcześniej wytyczonym kierunku, ale bez szczegółowego ustalania końcowego rezultatu. Jednym z czynników sukcesu projektu była współpraca z okolicznymi organizacjami i mieszkańcami dzielnicy oraz wykorzystanie ich możliwości. Lokalne społeczności były zaangażowane w planowanie w wielu momentach procesu. Regularnie organizowane były dyskusje, prezentacje oraz spotkania, gdzie każdy mógł przedstawić swój projekt, a mieszkańcy byli pytani o ich wizję przyszłości tego miejsca. Partycypacja społeczna pełniła istotną rolę, pomimo że relacje z organizacjami sąsiedzkimi nie zawsze były łatwe.

Park kultury Westergasfabriek został oficjalnie otwarty w 2003 r. stając się głównym centrum kulturalnym w Amsterdamie. Gazownia jest połączeniem budynków przemysłowych, wykorzystywanych na cele związane z kulturą i sztuką, oraz parku, stanowiącego otwartą przestrzeń publiczną. Postindustrialne budynki zostały odnowione tylko w takim stopniu, by spełniały podstawowe wymogi bezpieczeństwa i wygody. Dzięki temu zachowano wyjątkową atmosferę tego miejsca. Budynki o zróżnicowanych właściwościach przestrzennych oferują nieograniczone możliwości ich wykorzystania. W mniejszych budynkach znajdują się pracownie artystyczne, małe firmy producenckie, kreatywne przedsiębiorstwa, sale wystawowe, kawiarnie i restauracje. W dużych natomiast organizowane są festiwale, pokazy mody, koncerty muzyczne i konferencje. W ten sposób powstało miejsce pełne życia: budynki, w których zawsze się coś dzieje, i park, gdzie można odnaleźć całe bogactwo aktywności i różnych nastrojów.

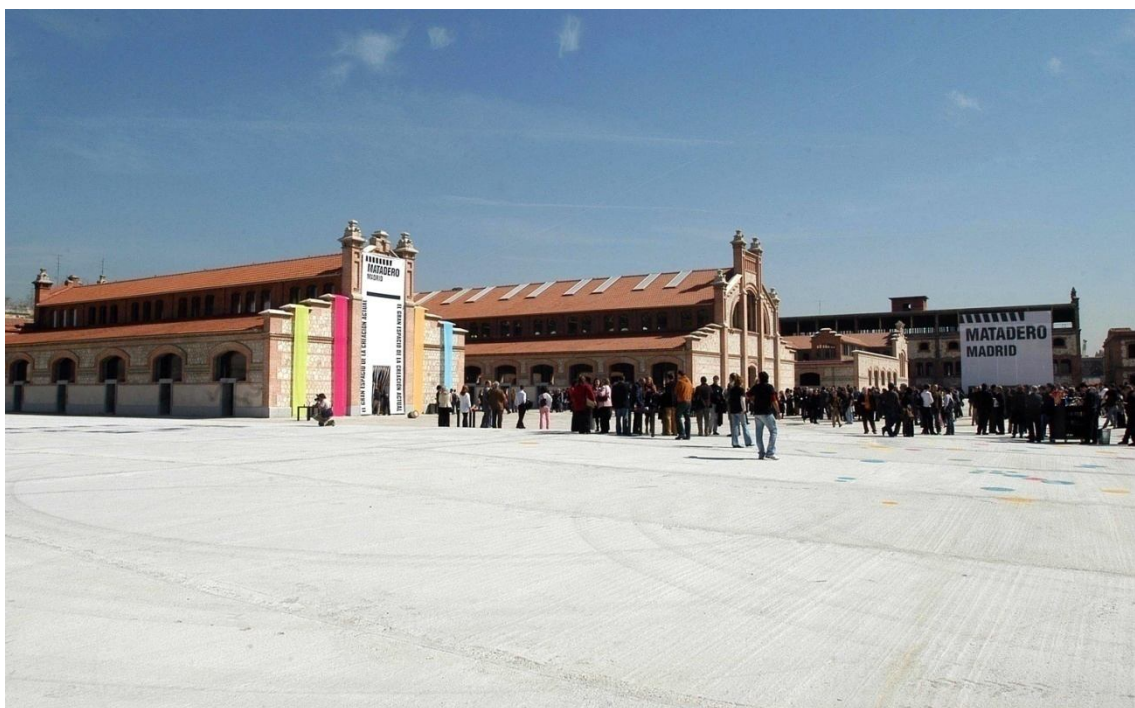
Westergasfabriek zyskała nową tożsamość. Artysty, przedsiębiorcy i mieszkańcy Amsterdamu znajdują w Westergasfabriek nową energię, inspirację do innowacji, współpracy i wypoczynku. Powstało miejsce dynamiczne, zmienne, ekscytujące, pełne przygód, gdzie każdy może odnaleźć coś dla siebie.

Matadero w Madrycie, Hiszpania

Matadero Madrid (ryc. 4) to centrum współczesnej kreacji. To żywe, ciągle zmieniające się miejsce kreatywnych procesów, artystycznych warsztatów i dialogu sztuk. Została powołana w celu zastanowienia się nad współczesnym społeczno-kulturowym środowiskiem i procesami wsparcia w celu budowania kultury przyszłości. Matadero Madrid to unikalne laboratorium eksperymentów, promujące nowe interdyscyplinarne formuły.

Stara rzeźnia (*matadero*) i rynek bydła, jeden z najbardziej osobliwych zakładów przemysłowych architektury XX w., powstała pomiędzy 1908 a 1928. Kompleks zaprojektowany przez Luisa Bellido charakteryzuje się funkcjonalnością, konstruktywną racjonalnością i konceptualną prostotą. Zespół zawsze był otwarty na zmiany i rozwój. Założenie o powierzchni 165 415 m² jest zorganizowane wokół kompleksu hal wykorzystywanych do różnych celów i usług: zarządzania i administracji, targu zwierząt, usług sanitarnych, zajezdni, straganów, a nawet usług kolejowych. Od 1970 obiekty zaczęły popadać w ruinę, co doprowadziło w 1990 do pierwszych działań zmierzających do nadania nowych funkcji. W 1983 architekt Rafael Fernández Rañada przekształcił teren starej rzeźni do celów zarządzania i administracji – obecnie siedziba rady dzielnicy Arganzuela, lepiej znany jako *Casa del Reloj* (dom zegara). W 1987 r. ten sam architekt podjął realizację projektu odnowy części magazynów do wykorzystania na działalność społeczno-kulturową. Od 1990 do 1996 architekt Antonio Fernández Alba przekształcił dawne stragany w siedzibę Ballet Nacional de España oraz Compañía Nacional de Danza. W 1996 rzeźnia została ostatecznie zamknięta. W 2003 Rada Miasta postanowiła przekształcić tę przestrzeń w wielkie laboratorium dla współczesnej artystycznej twórczości.

Ryc. 4. Widok na budynki Matadero Madrid
(źródło: www.madrid.es)

Zgodnie z eksperymentalnym charakterem centrum, wszystkie prace konserwatorskie były rozwijane poprzez nową, elastyczną i tymczasową architekturę wykorzystującą przemysłowe materiały, odpowiednie do charakteru pomieszczeń. W ten sposób Matadero stało się okazją do eksperymentowania z nową architekturą Madrytu. Matadero Madrid podjęło wyzwanie połączenia prowadzenia prac konserwatorskich z działalnością kulturalną i dostępem publicznym, zobowiązując się do zaangażowania mieszkańców w jego rozwój.

Podejmuje tę pracę z największym szacunkiem dla dziedzictwa przemysłowego i skupia uwagę również na otaczających dzielnicach i mieście. Istotną częścią misji Matadero jest współczesna twórczość artystyczna wywodząca się z interdyscyplinarnych, hybrydowych i innowacyjnych przedsięwzięć, pozwalająca na wszelkie formy ekspresji artystycznej. Pomysł polega na użyciu tych działań w celu promowania zintegrowanego i wielodyscyplinarnego podejścia do wszelkich form kreacji, z uwzględnieniem badań, produkcji, szkoleń i upowszechniania. Matadero to unikatowe miejsce do eksperymentowania, tworzenia nowych interdyscyplinarnych wzorców.

Matadero Madrid powstało z inicjatywy Departamentu Sztuki Madrytu, a także innych podmiotów publicznych i prywatnych. Fundamentalne dla jego działalności jest zaangażowanie miasta oraz instytucji, które działają w różnych dziedzinach twórczości kulturalnej. To zaangażowanie pomogło stworzyć model instytucjonalny, publicznej i prywatnej współpracy, który ułatwia udział społeczeństwa w projekcie i gwarantuje jego różnorodność, niezależność, rentowność i żywotność.

Centrum Matadero, położone w jednej z najważniejszych przestrzeni architektury przemysłowej z początku XX w. w Madrycie, staje się największym w mieście centrum współczesnej twórczości i główną międzynarodową przestrzenią poświęconą przemysłom kreatywnym.

Znaczenie przemysłów kreatywnych w procesie rewitalizacji

Jak pokazują zaprezentowane przykłady, przemysły kreatywne mogą być ważnym narzędziem w procesie rewitalizacji zdegradowanych obszarów poprzemysłowych. Połączenie potencjału rewitalizacji i przemysłów kreatywnych wywołuje efekty synergiczne, wzmacniając pozytywne efekty ekonomiczne, społeczne, kulturalne i przestrzenne [Zaborska-Jagiello 2012a].

Przemysły kreatywne mogą przynieść korzyści wykraczające poza wzrost zatrudnienia i zysków z turystyki. Jednym z ich największych atutów jest zdolność nie tylko do przyciągania innych przedsiębiorstw, kapitału, inwestorów oraz zachęcanie do rozwoju sąsiedztwa, ale także wzmacnianie społeczności lokalnych.

Działalność twórcza i kulturalna na rewitalizowanych obszarach kształtuje i kultywuje pozytywne relacje społeczne oraz ułatwia przejście od społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa wiedzy i kreatywności. Twórcza atmosfera inspiruje mieszkańców do kreatywnego rozwiązywania lokalnych problemów, podejmowania nowych wyzwań i inicjatyw. Takie działania odbudowują społeczną witalność oraz przyczyniają się do formowania i dojrzwania przedsiębiorczego i konkurencyjnego sposobu myślenia. Jednostki kreatywne mają zdolność do integracji różnych grup społecznych, mobilizują je do działania na rzecz dobra wspólnego, a tym samym również włączają do życia publicznego zmarginalizowane grupy. Takie działania przyczyniają się do zwiększenia spójności społecznej oraz tworzenia kapitału ludzkiego. Twórcze i przedsiębiorcze jednostki stają się gwarantem rozwoju i trwałego zakorzenienia się w rewitalizowanym miejscu.

Przemysły kreatywne łączą kulturę i ekonomię. Poprzez swoją artystyczną działalność zbliżają kulturę do ludzi. Wpływają na zwiększenie poczucia tożsamości kulturowej w społeczeństwie, zachowując jej różnorodność. Przemysły kreatywne zachowują równowagę między tradycją a innowacją.

Wprowadzenie do odnowionych przestrzeni funkcji kulturalnych i firm przemysłów kreatywnych przynosi korzyści i tworzy nowy wizerunek i atmosferę rewitalizowanych miejsc. Dzięki nowym inwestycjom poprawia się jakość przestrzeni publicznych, co wpływa na poprawę jakości życia mieszkańców oraz zwiększenie atrakcyjności osiedleńczej i lokalizacyjnej dla mieszkańców i inwestorów.

Twórcy mają niezwykłą umiejętność kreowania miejsc. Tworzenie miejsc jest złożonym procesem kreatywnym, który musi uwzględniać wiele napięć: między rynkowymi a obywatelskimi możliwościami i zadaniami, między fizycznym projektowaniem a użytecznością społeczną oraz wokół konieczności integracji starego i nowego. Artyści są ekspertami w odkrywaniu, wyrażaniu i ponownym wykorzystaniu wartości danego miejsca. Są oni naturalnymi twórcami miejsc, którzy, zarabiając na życie, odgrywają wiele ról społecznych, wymagających współpracy i samodzielności. Podejmują też twórczy dialog z przeszłością i przyszłością.

Wnioski

Biorąc pod uwagę wszystkie pozytywne efekty, angażowanie się w strategię, które włączają kreatywność w proces rewitalizacji, staje się niezbędnym i koniecznym krokiem. Na co należy zwrócić uwagę podczas tego procesu?

Studia przypadków pokazały, że rewitalizacja nie jest zamkniętą procedurą, realizacją konkretnego projektu, ale długofalowym procesem, poddawany nieustannym zmianom, procesem łączenia przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych może odgrywać istotną rolę w odtwarzaniu i budowaniu tożsamości miejsca, zapewniając ciągłość tradycji kulturowej. W rewitalizacji nie powinno chodzić tylko „o wypełnianie życiem” zdegradowanych przestrzeni. Zdegradowane obszary powinny zostać włączone w obręb przestrzeni śródmiejskiej, gdzie więcej będzie znaczyć współdziałanie niż konkurencja, a przestrzeń architektoniczna będzie wypełniona kulturową treścią.

Dlatego proces rewitalizacji powinien rozpoczynać się od percepcji miejsca. Projektowanie zawsze odbywa się w kontekście kulturowym, dlatego powinno odnosić się do istniejących wartości. Ważne jest dobre rozpoznanie miejsca i zrozumienie wszystkich elementów z nim związanych i wpływających na jego kształt. Należy zwrócić uwagę nie tylko na zagadnienia ekonomiczne czy przestrzenne, ale także na równie ważne czynniki o charakterze metafizycznym, takie jak *genius loci*, poetyka miejsca czy ciągłość tradycji kulturowej [Zaborska-Jagiełło 2010].

Dopiero po poznaniu miejsca możemy stworzyć wizję przyszłego użytkownika. Rewitalizacja potrzebuje odważnej wizji, a to wymaga zmiany myślenia i nowego podejścia. Do realizacji wizji potrzebne jest stworzenie odpowiedniej grupy zadaniowej w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego. Przykłady pokazują, że najbardziej skuteczne

organizacyjnie są zazwyczaj partnerstwa urzędników, przywódców społecznych oraz przedstawicieli sektora kreatywnego.

Rewitalizacja jako bardzo złożony proces potrzebuje holistycznego podejścia do rozwoju, a to z kolei wymaga wysokiego poziomu koordynacji polityki kulturalnej, rozwoju gospodarczego oraz planowania przestrzennego. Następnie należy opracować zintegrowany plan działań, tak aby wszystkie filary zrównoważonego rozwoju mogły zostać utrzymane i wzmocnione: kapitał kulturowy i twórczy, kapitał społeczny oraz kapitał ekonomiczny.

Istotne jest zrównoważenie przyszłego programu. Należy zapewnić odpowiednią mieszankę funkcji, które wyrażają potrzeby różnych użytkowników – zarówno mieszkańców, jak i turystów. Należy również zwrócić uwagę na właściwe połączenie kulturalnej produkcji i konsumpcji, a także pamiętać o możliwości działalności stałej i tymczasowej, zmiennej.

Ważne jest, aby w wyniku procesu rewitalizacji, którego celem jest przywracanie żywotności i poprawa jakości życia mieszkańców, powstała prawdziwa przestrzeń publiczna włączona w system przestrzenny miasta. Źle przeprowadzony proces powoduje skutek odwrotny do zamierzonego. Jeśli zrewitalizowane obszary nie połączą się z tkanką miejską, po chwilowym odrodzeniu grozi im ponowny upadek. Brak spójności fizycznej, czasowej, kulturowej i społecznej jest głównym problemem dzisiejszych miast [Zaborska-Jagiełło 2010].

Należy również pamiętać o równoważeniu tego co stare i nowe. Może być to osiągnięte poprzez ochronę wyjątkowego dziedzictwa i atmosfery, ale także poprzez stymulowanie nowych inwestycji kreujących nowy wizerunek. Istotne jest zachowanie równowagi pomiędzy inwestycjami związanymi z wizerunkiem i tożsamością. Przykłady pokazują, w jakim stopniu inwestycje związane z poprawą wizerunku miasta, choć mogą produkować krótkoterminowe korzyści, muszą być połączone z inwestycjami mającymi na celu wzmocnienie lokalnej tożsamości, tak aby generować długoterminowe korzyści oraz wyzwolić zrównoważony rozwój obszarów miejskich.

We wszystkich przypadkach inwestycje zostały zrealizowane zarówno w sferze infrastruktury twardej (*hardware*), jak i miękkiej (*software*). Potrzebne jest budowanie infrastruktury kulturalnej, jak przestrzenie kreatywności, ale także zapewnienie odpowiednich sieci współpracy w celu stymulowania kreatywności i przedsiębiorczości.

Z analizy studiów przypadku można wnioskować, że kreatywność w strategiach rewitalizacji miast to nie jest coś, co można po prostu przenieść do miejsca. Aby odnieść sukces, także w znaczeniu zrównoważonego rozwoju, należy raczej organicznie rozwijać i równoważyć, nie tylko ekonomicznie, ale także społecznie, a przede wszystkim w odniesieniu do konkretnego kontekstu urbanistycznego.

Dlatego dyskusja na temat kształtu i metodologii projektowania przestrzeni publicznych nie powinna skupiać się jedynie na jej kompozycji przestrzennej, jej pięknie czy brzydocie. Istnieje konieczność odmiennego niż tradycyjne pojmowanie istoty projektowania przestrzennego, w którym bezsprzecznym podmiotem dyskusji powinni być użytkownicy. Aby stworzyć struktury przestrzenne, które mają stać się miejscem interakcji i aktywności ludzi, należy dobierać formy na podstawie interpretacji zastanej sytuacji, nie tylko przestrzennej, ale także społecznej i kulturowej. Przyjmując, że użytkownicy są właściwymi

twórcami przestrzeni publicznej, wyznacznikiem skuteczności projektowej powinien być zakres wykreowanej aktywności społecznej i stworzenie odpowiedniego pola do interakcji [Zaborska-Jagiełło 2010].

Pomocnym narzędziem w procesie tworzenia miejsca jest partycypacja społeczna. Ma to szczególne znaczenie zwłaszcza w procesie rewitalizacji obszarów przemysłowych, które wzbudzają negatywne emocje i skojarzenia z przeszłością. Zaangażowanie społeczności lokalnej do podejmowania decyzji dotyczących zagospodarowania wspólnie użytkowanych w przyszłości przestrzeni, daje szansę na stworzenie miejsca, które wzmacnia więzi społeczne, pozwala na identyfikację, buduje poczucie przynależności, odpowiedzialności za wspólnie osiągnięte dobro. Uspołecznianie procesu projektowania pozwala na stworzenie projektu uwzględniającego w większym stopniu różnorodność oczekiwań i poglądów uczestników, z zachowaniem uznawanej przez wszystkich za wspólną tożsamości całego miasta. Powstające w ten sposób miejsca stają się prawdziwie żywą przestrzenią publiczną, określającą zasady życia społecznego, sprzyjającą procesom samoorganizacji i kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego [Zaborska-Jagiełło 2010].

Istotną rolę w konstruowaniu lub odkrywaniu tożsamości miejsca z punktu widzenia rewitalizacji może pełnić działalność kreatywna. Artyści stają się pionierami przystosowującymi obszary do nowego wykorzystania, angażują lokalną społeczność w swoje działania. Dzięki temu zdegradowane obszary stają się znajome. Rewitalizacja wykorzystująca możliwości kreatywności pomaga na nowo przywrócić obszar lokalnej społeczności, uczynić go widzialnym dla środowisk lokalnych. Twórczość powoduje, że zmienia się społeczne postrzeganie dzielnicy, a twórcy wprowadzają w życie miasta nową energię, pomysły i nieocenione możliwości [Zaborska-Jagiełło 2012a].

Rewitalizacja jest złożonym procesem, dlatego wymaga cierpliwości i czasu. Potrzebny jest czas nie tylko na realizację konkretnego projektu czy inwestycji, ale przede wszystkim czas na poznanie miejsca, zaangażowanie, rozwój poczucia przynależności i kultywowanie uczestnictwa we współtworzeniu życia na rewitalizowanym obszarze.

Podsumowanie

Wydaje się, że w powiązaniu przemysłowych możliwości – przemysłów kreatywnych oraz rewitalizacji obszarów przemysłowych, tkwi wielki potencjał. Wspólnie mogą one stworzyć samoorganizujące się pole wypełniane przez ciągle zmieniające się relacje grup obywatelskich, przedsiębiorców, artystów i sektora publicznego.

Powołaniem i misją strategiczną polityków i planistów jest wzmocnienie aktywności i możliwości istniejących w miejscu, ale także stworzenie odpowiednich warunków rozwoju przemysłów kreatywnych, które mogą być stymulatorem procesów regeneracji. Połączenie w przemyślany sposób dwóch zagadnień: obszarów zdegradowanych i przemysłów kreatywnych, powinno stanowić moment krytyczny w trudnym procesie przechodzenia od starej do nowej gospodarki. Holistyczne podejście bazujące na przemysłach kreatywnych może przywrócić harmonię ekonomii, kultury, społeczności i miejsca, torując drogę do zrównoważonego rozwoju.

Literatura

- Creative Industries Mapping Document*, 1998, Department for Culture, Media and Sport, Londyn.
- Economy of Culture in Europe*, 2006, European Commission, DG Education and Culture, Bruksela.
- The Lisbon Strategy*, 2000, European Commission, Bruksela.
- Mackiewicz Marta, Michorowska Beata, Śliwka Agata, 2009, *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych (creative industries)*, raport wykonany na zlecenie Ministerstwa Gospodarki, ECORYS, Warszawa.
- www.c-mine.be [dostęp 2011-12-09].
- www.mataderomadrid.org [dostęp 2012-05-06].
- www.westergasfabriek.nl [dostęp 2010-05-16].
- www.zollverein.de [dostęp 2010-05-10].
- Zaborska-Jagiello Agnieszka, 2010, *Przestrzeń publiczna na poprzemysłowym obszarze. Public space on a postindustrial area*, Czasopismo Techniczne, Architektura, r. 2010, 3-A/2010, z. 6 r. 107, s. 345-352, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Zaborska-Jagiello Agnieszka, 2012a, *Kreatywne środowisko jako katalizator rewitalizacji*, Czasopismo Techniczne, Architektura, r. 2012, 3-A/2012, z. 12 r. 109, s. 77-81, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Zaborska-Jagiello Agnieszka, 2012b, *Przemysł może stać się kreatywny. Transformacja przestrzeni poprzemysłowych w przestrzenie kreatywności*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Architektura, z. 51, s. 243-250, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.

CREATIVE INDUSTRIES IMPACT ON REVITALISATION OF POST-INDUSTRIAL COMPLEXES

Abstract. Creative industries are one of the most dynamic economic sectors. In the Lisbon Strategy the European Commission identifies the creative industries as “*the most competitive and dynamic knowledge-based economy, able to sustaining economic growth and providing jobs and social cohesion*”. The potential of this sector is more and more often exploited in the process of the revitalisation of post-industrial facilities. Factories, districts and entire fragments of cities, which in the past industrial era represented industrial facilities, today, have become centres of creative industries. Today, instead of natural resources such as coal or gas, human creativity is a new source of power European cities. The paper presents four case studies of revitalisation of former industrial complexes associated with the development of creative industries. Presented examples demonstrate that the creative industries can be an important tool in revitalization of degraded industrial areas. A holistic approach to development can bring economy, culture, community, and place back into harmony, paving the path to sustainable development.

Key words: revitalisation, post-industrial complexes, creative industries, creative spaces.

Mgr inż. arch. Agnieszka Zaborska-Jagiello
Wydział Architektury
Politechniki Krakowskiej